

Неформальна зайнятість населення: підходи до розуміння і визначення

Н.І. Варга

Ужгородський національний університет, Ужгород, Україна

УДК 316.334.2.01

doi: 10.15421/171779

Сучасні реалії ринку праці потребують поглибленого аналізу не лише попиту та пропозиції робочої сили, а й сегментації зайнятості населення за характером праці, що спостерігається у формальному та неформальному секторах національної економіки. В статті сконцентровано увагу на визначенні базових дефініцій поняття «неформальна зайнятість». Досліджено основні підходи до визначення неформальної зайнятості, а саме: виробничий, легалістський. Доведено, що якщо перший оперує поняттям «неформальний сектор», то другий – поняттям «неформальної зайнятості»; якщо перший при ідентифікації неформальних робітників виходить із особливостей цілих підприємств, де вони зайняті, то другий – із особливостей конкретних робочих місць, які вони заповнюють. Відзначено, що неформальна зайнятість може виступати результатом як соціальної ексклюзії, так і добровільного виходу за межі формально інституціоналізованої економічної діяльності. У першому випадку – це маргіналізовані та дискриміновані групи (нелегальні трудові мігранти, молодь, жінки, пенсіонери), які не мають доступу до формального ринку праці. Як наслідок, дотримуючись стратегії фізичного виживання, індивіди готові братися за будь-яку роботу, незважаючи на низьку зарплату, важкі умови праці тощо. У другому випадку неформальна зайнятість є наслідком добровільного та свідомого вибору індивіда. Найчастіше вибір на користь неформального сектора зумовлений тим, що він забезпечує більшу автономію, гнучкість та свободу діяльності, прибутки учасників, ніж офіційний сектор зайнятості.

Ключові слова: зайнятість; ринок праці; неформальний сектор; легалістський, правовий, комплексний підходи

Informal employment of the population: approaches to understanding and definition

N. I. Varha

Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine

Main theoretical approaches to the definition of the informal employment in the context of a structuralist school (productive), legalist (alternative one) and complementary approach have been studied in the article. The aim of this article is to provide a critical overview of how informal employment can be defined and measured, to analyse the researches on its extent and character, and to make a summary of competing views regarding its role in contemporary economies and how it can be tackled. The basis of the research is a set of conceptual frameworks on understanding the burgeoning literature on informal employment. Each of the above-mentioned approaches has been presented in this article.

Before the analysis, however, a definition of informal employment, or what is variously called the 'black', 'cash-in-hand', 'hidden', 'undeclared', 'underground' or 'shadow' economy/sector/work, is required. The review of the literature on this topic has shown that almost all definitions are describing insufficiency or absence of formality in this form of employment and a strong consensus exists regarding what is missing or absent. Informal employment is widely defined as paid work that is not declared to the state for tax, social security and labour law purposes when it should be declared, but that is legal in all other respects. Informal employment takes various forms. On the one hand, there is absolutely informal employment, where the worker is not formally employed by the employer and person's activity is not declared to the state for tax, social security and labour law purposes. This may take the form of either waged employment or self-employment.

On the other hand, however, an employment relationship can be concurrently both formal and informal, as when a formal employee receives from his or her formal employer both a declared salary and an additional undeclared ('envelope') wage. In this paper, informal employment will include not only absolutely informal employment (which may be waged work or self-employment), but also employment, where undeclared envelope wages are paid.

Despite an increasing interest to the undeclared employment, the single approach to its definition is missing. Positive social aspects of the undeclared employment have been described in the article. Therefore, the further studies are necessary to analyze the complexities and motives of those, choosing to work on an undeclared basis. Furthermore, due to its heterogeneity, there is also a need to investigate this phenomenon in specific contexts.

Keywords: employment; economic activity; informal sector; unemployment; vacancies

Цитування даної статті: Варга Н.І. Неформальна зайнятість населення: підходи до розуміння і визначення / Н.І. Варга // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2017. – Т. 20. – № 6(146). – С. 23-27.

Citation of this article: Varha, N. I., 2017. 'Neformal'na zaynyatist' naseleण्या: pidkhody do rozuminnya i vyznachennya [Informal employment of the population: approaches to understanding and definition]. Scientific and theoretical almanac «Grani» 20; 6(146), 23-27. doi: 10.15421/171779 (in Ukrainian).

Peer-reviewed; approved and placed: 06.05.2017

Неформальная занятость населения: подходы к пониманию и определению

Н.И. Варга

Ужгородский национальный университет, Ужгород, Украина

Современные реалии рынка труда требуют углубленного анализа не только спроса и предложения рабочей силы, но и сегментации занятости населения по характеру труда, наблюдается в формальном и неформальном секторах национальной экономики. В статье сконцентрировано внимание на определении базовых дефиниций понятия «неформальная занятость». Исследованы основные подходы к определению неформальной занятости, а именно: производственный, легалистский. Доказано, что если первый оперирует понятием «неформальный сектор», то второй – понятием «неформальной занятости»; если первый при идентификации неформальных рабочих исходит из особенностей целых предприятий, где они заняты, то второй – из особенностей конкретных рабочих мест, которые они заполняют. Отмечено, что неформальная занятость может выступать результатом как социальной эксклюзии, так и добровольного выхода за пределы институционализированной экономической деятельности. В первом случае – это маргиналы и дискриминированные группы (нелегальные трудовые мигранты, молодежь, женщины, пенсионеры), которые не имеют доступа к формальному рынку труда. Как следствие, придерживаясь стратегии физического выживания, индивиды готовы братья за любую работу, несмотря на низкую зарплату, тяжелые условия труда и тому подобное. Во втором случае неформальная занятость – следствие добровольного и сознательного выбора индивида. Выбор в пользу неформального сектора обусловлен тем, что он обеспечивает большую автономию, гибкость и свободу деятельности, доходы участников.

Ключевые слова: занятость; рынок труда; неформальный сектор; легалистский, правовой, комплексный подходы

Постановка проблеми. Близько 60% усіх робочих місць по всьому світу знаходяться в секторі неформальної економіки [3], а сама неформальна зайнятість швидко розширює свої межі по відношенню до сектора формальної зайнятості в багатьох регіонах світу [9]. Важливо визначити сам термін «неформальна зайнятість». На даний час використовується близько 45 різних її визначень, у тому числі «нетипова», «нестандартна», «прихована», «невидима», «тіньова», «нерегулярна», «підпільна» і «неоголошена». Важливо відмітити, що всі ці терміни описують те, що є недостатнім або чого не вистачає по відношенню до формальної зайнятості. Так, в ширшому розумінні, неформальна зайнятість визначається як вид оплачуваної діяльності, яка не обкладається податками, нормами соціального забезпечення і трудового законодавства, проте у всіх інших аспектах є законною [8, 4]. Якщо ж трудові відносини мають інші характеристики, або вироблені в ній товари і послуги є незаконними або відповідна робота не оплачується, тоді вона належить до «злочинних» сфер, або «неоплачуваних» видів діяльності. Проте відкритим залишається питання, коли замість грошової винагороди надаються подарунки або відбувається натуральний обмін працею.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемам регулювання ринку праці, відтворення трудового потенціалу приділено багато уваги в роботах С. Вільямса М. Армстронга, Д. Гелбрейта, Р. Еренбурга, Дж. Кейнса, К. Макконнелла, А. Оукена, П. Самуельсона, В. Марцинкевича, А. Рофе, А. Сміта, а також у працях українських вчених: О. Амоші, А. Базилук, Д. Богніні, І. Бондар, О. Грішної, Т. Заяць, А. Колота, О. Кузнецової, Е. Лібанової, О. Новикової та ін.

Теоретичні і практичні аспекти самозайнятості, неформальної зайнятості населення висвітлюються у роботах В. Гімпельсона, Р. Капелюшнікова, Т. Базилука, Д. Стребкова, П. Петракова. Серед українських вчених, що зробили вагомий внесок у дослідження причин неформальної зайнятості, слід відмітити праці С. Бандура, І. Гнибіденка, Е. Лібанової, О. Мака-

рової, П. Саблука, М. Соколик, В. Юрчишина та ін.

Метою дослідження є аналіз теоретичних підходів до визначення неформальної зайнятості в контексті виробничого, легалістського, комплексного підходу.

Виклад основного матеріалу. 15-та Міжнародна конференція статистики праці в 1993 р. визначила неформальний сектор як «сукупність господарських одиниць, що зайняті виробництвом товарів і послуг з ціллю забезпечити себе роботою та прибутками». Трудові відносини, якщо вони існують, базуються переважно на залученні випадкових працівників, родинних і особистих зв'язках, а не на договірних началах, що гарантують формальні гарантії [5]. Надалі це визначення лягло в основу виробничого підходу. Цей підхід жорстко відділяє неформальну зайнятість від формальної, передбачаючи, що потрапляють до неї люди вимушено. В ряді випадків робота є низкооплачуваною і соціально незахищеною, іноді її навіть вважають формою безробіття (особливо при відсутності соціальних виплат). Праця ця технологічно примітивна, відсутня технологізація процесу виробництва, а працівники низкокваліфіковані та неосвічені. Відповідно до виробничого підходу неформальний сектор являє собою сегмент «поганих» робочих місць, а в офіційному секторі сконцентровані «хороші» робочі місця. [5]. МОП закріпила дане положення в своїй резолюції по вимірюванню зайнятості в неформальному секторі в 2000 р., показуючи, що підприємства неформального сектора – приватні підприємства, власниками яких виступають індивіди або домашні господарства, що не мають статусу юридичної особи і володіють обмеженими фінансовими ресурсами.

Дана концепція була представлена в одній з робіт Г. Філдса, в якій неформальний сектор розглядається як внутрішньо неоднорідний і двох'ярусний (two-tiered) [9]. «Високоякісний сегмент» неформального сектора (upper tier jobs) представлений самозайнятими працівниками, які усвідомлено і добровільно прагнуть увійти в нього, оскільки такий тип зайнятості для них співвідноситься з отриманням різного роду переваг –

до прикладу, можливість самостійно регулювати свій робочий ритм. «Низькоякісні» ж робочі місця, в свою чергу, заповнюються за залишковим принципом тими, хто не зміг потрапити ні в сегмент формальної зайнятості, ні в «високоякісний» сегмент неформальної зайнятості.

Подальше переосмислення природи неформальності пов'язане з дослідженнями У. Мелоні. Опіраючись на цілий ряд емпіричних досліджень, проведених у Латинській Америці, він піддає сумніву тези, що лежать в основі традиційного підходу. Неформальні робочі місця не обов'язково є гіршими за якістю, робітники можуть переміщатися на них добровільно, міжсекторна різниця у заробітній платі несуттєва, жорсткі бар'єри відсутні, а в цілому цей сектор скоріше нагадує мікропідприємницький сектор розвинутих країн.

Відповідно, самозайняті робітники і власники малих фірм зовсім не прагнуть до формалізації своєї зайнятості, їх повністю задовольняє поточний статус зайнятості. Навіть нормативно-правова захищеність робочих місць у формальному секторі не є достатнім стимулом для легалізації своєї діяльності. Особливою причиною цієї відмови є відсутність довіри до інститутів формальної зайнятості, особливо в країнах, що розвиваються. Люди можуть побоюватися того, що пенсії та виплати в майбутньому не будуть виплачені їм в обумовленому розмірі через кризу фінансової системи, інфляцію. Якщо якість послуг в охороні здоров'я, в освіті сприймається на низькому рівні, то виникає питання про доцільність відрахування коштів на соціальне страхування.

Альтернативним до виробничого є легалістський, або правовий, підхід до неформальної зайнятості. Його сутність визначається тим, в якій мірі фірми та працівники слідує встановленим формальним правилам і нормам законодавства у сфері правового регулювання своєї діяльності [7]. Іншими словами, класифікація робочих місць (на формальні або неформальні) залежить від ступеня підпорядкування чинному нормативно-правовому режиму регулювання.

Неформальні робочі місця можуть бути і на зареєстрованих підприємствах, якщо останні не повністю дотримуються діючих правил щодо своїх працівників (найм працівників без офіційного оформлення). При цьому робочі місця на мікропідприємствах, повністю дотримуючись вимог законодавства і регулювання, можуть виглядати досить формальними.

Визначальним є також факт, що дослідження неформального ринку праці обмежувалися переважно країнами, що розвиваються (оскільки неформальний сектор був атрибутом недорозвинутості країни). Що стосується розвинутих країн, то мова йде переважно про периферійні робочі місця, вторинний ринок праці. Проте на сьогодні доведено, що і в цих країнах існує цілий ряд робочих місць, які варто вважати неформальними (підробітки трудових мігрантів) [10].

При визначенні кордонів неформальності можуть використовуватися різноманітні критерії або їх комбінації, а саме: економічні (відсутність реєстрації трудової діяльності, ухиляння від оподаткування, розмір підприємства і т. д.), політичні (недостатнє державне регулювання), статистичне (систематичне викривлення у вимірюванні валового національного продукту), соціальні (автономія і гнучкість зайнятості, відсутність доступу до систе-

ми соціального захисту, професійного статусу) [9].

Стосовно неформального сектора теорії індустріального розвитку висувають такі три положення, достовірність яких ми будемо досліджувати в процесі. По-перше, ця діяльність за змістом перехідна, тобто є наслідком недостатнього проникнення сучасного капіталізму в слабозвинуті країни. Саме тому вона приречена до зникнення в міру успіху індустріалізації, підвищення соціально-економічного благополуччя держави.

По-друге, передбачається, що принциповою причиною збереження неформального сектора є надлишок робочої сили.

По-третє, неформальний сектор в основному характерний для периферійних економік (таких, як в країнах Латинської Америки, Африки, більшої частини Азії), виступаючи певним вираженням слабозвинутості економічного життя.

Неформальна економіка і зайнятість багатofункціональні. З одного боку, вони відіграють роль своєрідного «звалища» інститутів, що відживають, забезпечуючи тимчасове виживання міських і сільських маргіналів, консервуючи рудиментарні форми виробничих відносин (наприклад, сімейні неформальні «мікрофірми» засновані на архаїчних відносинах особистої залежності). З другого боку, неформальну економіку можна розглядати як «дублікат» пануючих у даний період інститутів: неформали виробляють звичайні товари і послуги, що споживаються суб'єктами офіційної економіки, причому замовлення для цього сектора часто лунають і з боку «формального» бізнесу. Нарешті, неформальна економіка є «полігоном» нових інститутів: будучи сукупністю дрібних, найдрібніших підприємницьких одиниць, вони є мобільними і з легкістю змінюють асортимент, технологію, зовнішні і внутрішні господарські зв'язки. Саме неформальна економіка демонструє найвищу гнучкість і виживання в умовах становлення ринкових відносин.

З точки зору консерватизму, для ідеального економічного устрою характерні такі ознаки:

- відтворення традицій, нерозривність часових рамок;
- пріоритет не індивідуальної свободи, а господарської єдності;
- нерівність громадян, суворі ієрархія, в тому числі з економічною ознакою; – виконання обов'язку перед суспільством, відданість фірмі;
- активне втручання держави в економіку для збереження національних інтересів;
- постійний, але помірний реформізм;
- патерналізм як основа трудових відносин;
- національний характер економіки, пріоритет національних інтересів.

Неформальність – це понад усе питання ступеня соціальної організованості, а не масштабів самого виробництва. Можемо зробити висновок, що формальна зайнятість являється регулярною, упорядкованою і керованою. До неформальної ж зайнятості варто відносити все нестабільне, неформальне, непередбачуване.

Концепція «формального – неформального», запропонована К. Хартом, виступає протилежною до старої дуальної опозиції «сучасна-традиційна» економіка, отримала підтримку Міжнародної організації праці. В результаті чисельних емпіричних досліджень і наукових обговорень неформальна економіка трактувалась

як амортизатор соціально-економічних потрясінь, інкубатор підприємницького прошарку, спасіння від бідності широких прошарків населення.

Варто враховувати той факт, що просте протиставлення «формальне – неформальне» досить спрощує ситуацію. Можливо, мова йде про континуум робочих місць, тобто переміщення в процесі зайнятості і знаходження робочих місць.

Значну цікавість у дослідженні неформальної економіки викликають аналіз і розгляд неформальної роботи як категорії ринку праці. Так, відповідно до теорії «дуюального ринку праці», ринок праці можна розділити на чотири категорії: первинний, вторинний, неформальний і нелегальний.

Первинний сектор являє собою регулярну найману працю, яка піддається оподаткуванню і регулюється діючими законами – наприклад, робота на промислових підприємствах або робота в офісних компаніях і організаціях.

Вторинний сектор складається з робіт, які менш захищені в порівнянні з роботою у первинному секторі, а також менш піддаються регулюванню: низькооплачувані види діяльності у сфері послуг (деколи називають «розові» види робіт).

Дуалістична теорія ринку праці стверджує, що неформальний сектор складається з людей, які не здатні отримати роботу в первинному і вторинному секторах. Неформальна праця включає також людей, які реалізують свій власний бізнес в умовах виключно готівкових розрахунків або на нерегулярній основі, або людей, які працюють за наймом, але не укладають при цьому регулярних трудових контрактів.

Четверта категорія представляє нелегальних працівників і включає всі види кримінальної активності, пов'язані з отриманням прибутків (проституція, торгівля зброєю, наркотиками).

Однією з принципів тем, до якої звертаються дослідники у зв'язку з дослідженням неформальної економіки, виступає сутність та природа цього явища в країнах, що розвиваються, та постсоціалістичних країнах.

Так, наприклад, Т. Шанін пропонує оригінальну концепцію так званої «експлояційної економіки», сутнісні характеристики якої «не відповідають ні одному із концептуальних полюсів». Основні сутнісні ознаки цієї економіки – соціальне «укорінення» цього явища, «відстороненість» від державного та ринкового капіталізму, особливі стратегії виживання, що беруть початок у способах функціонування сімейних економік. Таким чином, «експлояційна економіка» як система протистоїть і ліберальному ринку, і державній плановій економіці, має власну соціокультурну логіку функціонування. Можливо, саме завдяки цій економіці пострадянське суспільство змогло вижити і пристосуватись до змінних ринкових трансформацій.

Варто враховувати той факт, що в Україні функціонують схеми економік неринкового типу. Важливим фактором, що впливає на осмислення неринкової парадигми, стало розуміння того, що ринкові реформи, незважаючи на волю політичних лідерів країни і активний вплив міжнародних сил, наштовхуються на «становий хребет» інших економічних відносин, які по-своєму переосмислюють хід трансформаційних процесів.

Підсумовуючи, відзначимо, що базові інститути

формуються на основі історичного досвіду в результаті пристосування населення, яке проживає на території держави, до існуючих умов. У міру розвитку суспільств базові інститути проявляються у все більш розвинутих формах, зберігаючи при цьому якісну специфіку. Базові інститути взаємообумовлені, визначають зміст і підтримують функціонування один одного, тобто формують певну систему. Головною функцією базових інститутів є підтримка цілісності суспільства в єдності всіх підсистем, що регулюють важливі сфери суспільного життя.

У даному контексті економіка і, неформальна зайнятість, зокрема, можуть розглядатися як з матеріальної, так і з інституційної точки зору. В першому випадку економіка виступає як «господарство», сфера, в якій суспільство приймає і реалізує рішення про використання обмежених, дефіцитних ресурсів для задоволення базових потреб, де виробляються і споживаються життєві блага. За такого розуміння «економічний» означає такий, «що має стосунок до задоволення матеріальних потреб» [11].

Водночас, в процесі господарської діяльності, в суспільстві складаються певні економічні інститути. Саме в них формується певна соціальна практика і закріплюються способи взаємодії господарських суб'єктів в умовах конкретної матеріально-технічної сфери, що дозволяє соціуму в цілому вижити і розвиватися. При такому підході економіка може бути розглянута як система інститутів, що формують господарську діяльність [11]. За межами економічного мейнстріму все більш поширеними є уявлення про множинність типів економіки, які існують, взаємодіють у часі і просторі.

Підходимо до узагальнень, що соціологічний погляд на тіньові практики значно ширший. Склад інституційної системи в період трансформації такий, що відбувається явне домінування неформальних, тіньових відносин та інститутів над формальними відносинами та інститутами. На думку Р.І. Капелюшнікова [6], інституційну природу перехідних суспільств визначає саме цей рух – від формальних «правил гри» до неформальних, від явних контрактів до прихованих. Маємо ситуацію, коли у всіх гілках господарського механізму – на ринку капіталу, на ринку праці, у відносинах між різними гілками, рівнями влади переважають неписані правила і домовленості, що мають перевагу над вимогами закону, умовами контрактів або іншими формальними обмеженнями. Виходячи із фундаментального положення про те, що складно організовані соціальні системи нездатні функціонувати в абсолютно інституційному вакуумі, можна говорити про те, що у всіх постсоціалістичних країнах утворені пустоти почали заповнюватися розвитком неформальних інститутів, неявних контрактів і тіньових практик господарського життя.

Тіньові практики, що виникли в радянській економіці, до теперішнього часу поширюються і активно реалізуються в політиці, соціальній сфері і сфері зайнятості зокрема. Закон втратив свою обов'язкову силу, а практика його використання не реалізується. Це значить, що в Україні, як і в усіх трансформаційних суспільствах, період ослаблення інституційних систем не просто затягнувся, а навпаки, прийняв стійку, стабільну форму і що наше суспільство опинилось у стані стаціонарної інституційної нерівноваги. Важливо відмі-

титу, що з точки зору аналізу неформальності у сфері трудових відносин, неформальні правила можуть бути розширенням, продовженням, доповненням формальних правил, оскільки останні визначають вибір альтернатив без урахування обставин тієї чи іншої одиної угоди.

Деякі вчені [1] припускають, що залежно від типу соціальних умов, неформальна економічна активність часто виникає (поширюється) для задоволення потреб сім'ї або громади і не передбачає отримання фінансових прибутків. Проте через своє економічне коріння велика частина неформальної економіки визначається як: максимізація прибутків шляхом мобілізації всіх наявних засобів і шляхом організації їх найбільш ефективним чином; еко-

номія ресурсів для досягнення поставленої мети.

Висновки. Формальні інституційні системи в період реформ вибудовуються на основі домінування неформальних, тінювих відносин і інститутів. Інституційну природу перехідних суспільств визначає зміщення формальних «правил гри» до неформальних, від явних контрактів до неявних, від стандартних трансакцій до персоналізованих угод.

Неформальні практики, які з'явилися в радянській економіці, в теперішній час поширилися і активно реалізуються в політиці, соціальній сфері і навіть культурі. Це значить, що період ослаблення інституційних систем не просто затягнувся, а приймає стійку, стабільну форму і суспільство опиняється в стані стаціонарної інституційної нерівноваги.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Employment, Incomes and Equity: a Strategy for Increasing Productive Employment in Kenya [Текст] – ILO: Geneva, 1990
2. Fidler P., Webster L. The Informal Sector of West Africa [Текст] / P. Fidler, L. Webster L. // The Informal Sector and Microfinance Institutions in West Africa. [Текст] – Washington The World Bank, 1996. – p. 112-113
3. Gaughan, J. P., Ferman L. A Towards Understanding the Informal Economy. The Annals of the American Academy of Political and Social Science [Текст] / J.P. Gaughan L. A. Ferman, L. A. – 1987 – p. 15-25.
4. Gërkhani, K. The informal sector in developed and less developed countries: a literature survey. [Текст] / K. Gërghan – Public Choice, 2004. – 120(3). – p. 267-300.
5. Jütting J.P., Laiglesia J.R. Employment, poverty reduction and development: what's new? Towards More and Better Jobs in Developing Countries. [Текст] / J.P. Jütting, J.R. Laiglesia J.R. – Paris, 2009. – OECD, – p. 17–26.
6. Клямкин И.М., Тимофеев Л.М. Теневая Россия. Экономико-социологическое исследование [Текст] / И.М. Клямкин, Л.М. Тимофеев – М.: Российский гуманитарный университет, – 2000. – с. 592
7. Portes A., Haller W. The informal economy. In N. Smelser and R. Swedberg [Текст] / A. Portes W. Haller – Handbook of Economic Sociology. – New York: Russell Sage Foundation – 2005. – p. 729
8. Saavedra J. Tommasi M. Informality, the State and the social contract in Latin America: A preliminary exploration [Текст] / J. Saavedra, M. Tommasi – International Labour Review – p. 146 (3-4).
9. Schneider F. (ed.) Handbook on the Shadow Economy [Текст] / F. Schneider – Cheltenham: Edward Elgar. – 2011. – p. 650
10. Современные международные рекомендации по статистике труда [Текст] – 1994
11. Шанин Т. Эксплоярные структуры и неформальная экономика современной России [Текст] / Т. Шанин / Неформальная экономика. Россия и мир. – М.: Логос, 1999. – С. 11-33.

REFERENCES:

1. Gaughan, J. P., Ferman, L. A., 1987. Towards Understanding the Informal Economy. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 15–25 (in English).
2. Gërkhani, K., 2004. The informal sector in developed and less developed countries: a literature survey. Public Choice, 120(3), 267-300 (in English).
3. Jütting J.P., Laiglesia J.R. 2009. Employment, poverty reduction and development: what's new? Towards More and Better Jobs in Developing Countries, 17–26 (in English).
4. Fidler P., Webster L. 1996. The Informal Sector of West Africa, 112-113 (in English).
5. Employment, Incomes and Equity: a Strategy for Increasing Productive Employment in Kenya, ILO: Geneva (in English).
6. Klyamkin I.M., Timofeev L.M. 2000. Tenevaya Rossiya. Ekonomiko sotsiologicheskoe issledovanie. [Economic and sociological research]. 592 (in Russian).
7. Saavedra, J., Tommasi, M. 2007. Informality, the State and the social contract in Latin America: A preliminary exploration. International Labour Review, 146(3-4) (in English).
8. Schneider F. 2011. Handbook on the Shadow Economy, Cheltenham: Edward Elgar. 186 (in English).
9. Sovremennyye mezhdunarodnyie rekomendatsii po statistike truda [Modern international recommendations on labor statistics], 1994 (in Russian).
10. Portes A., Haller W. 2005. The informal economy. In N. Smelser and R. Swedberg. 729 (in English).
11. Shanin T. 1999. Ekspolyarnyye struktury i neformalnaya ekonomika sovremennoy Rossii [Expolar structures and informal economy of modern Russia], Logos, 11-33 (in Russian).

Варга Наталія Іллівна – кандидат соціологічних наук, доцент
Ужгородський національний університет
Адреса: 88000, Ужгород, вул. Університетська, 14
E-mail: Ignatola23@gmail.com

Varha Nataliya I. – PhD in sociology, assistant professor
Uzhhorod National University
Address: 14, Universytetska Str., Uzhhorod, 88000, Ukraine
E-mail: Ignatola23@gmail.com